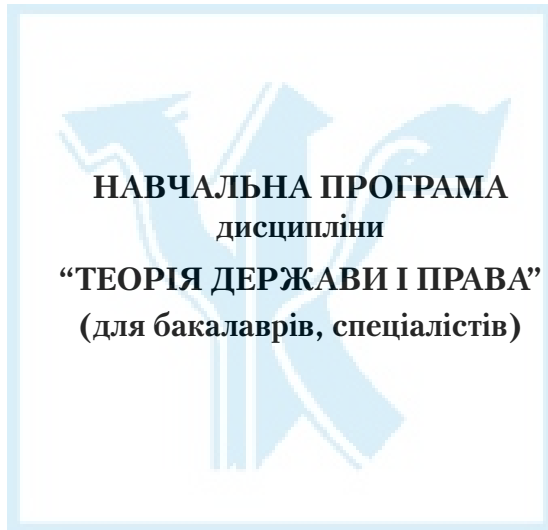

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”
(для бакалаврів, спеціалістів)

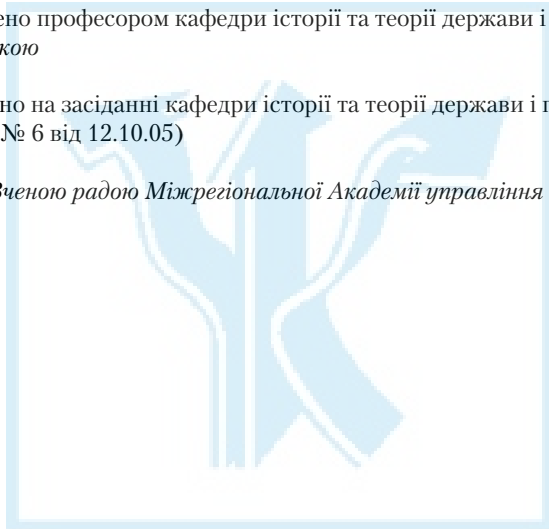
МАУП

Київ 2005

Підготовлено професором кафедри історії та теорії держави і права
К. Г. Волинкою

Затверджено на засіданні кафедри історії та теорії держави і права
(протокол № 6 від 12.10.05)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Волинка К. Г. Навчальна програма дисципліни “Теорія держави і права”
(для бакалаврів, спеціалістів). — К.: МАУП, 2005. — 28 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмний матеріал до вивчення дисципліни “Теорія держави і права”, питання для самоконтролю, завдання для контрольних робіт, а також список рекомендованої літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2005

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вища юридична освіта традиційно починається з вивчення теорії держави і права — ключової юридичної науки, яка є підґрунтям для вивчення інших юридичних дисциплін. Предметом теорії держави і права є складна і багатоаспектна державно-правова дійсність, загальні і специфічні об'єктивні закономірності її розвитку.

Вивчаючи курс загальної теорії держави і права, необхідно враховувати її фундаментальний характер щодо інших юридичних дисциплін, її визначальне значення. У системі юридичних наук теорія держави і права виконує функцію отримання, оновлення і поглиблення знання про основні закономірності державно-правового середовища, систематизації і збагачення юридичної науки в цілому, а також відповідає за зв'язки юридичної науки з іншими суспільними науками.

Об'єктивні знання цієї науки, використовуються галузевими й іншими юридичними науками як вихідні положення. Тим самим одним з найважливіших завдань теорії держави і права є надання юридичній науці в цілому єдності, системності, внесення методологічної єдності.

Теорія держави і права вивчає загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування державно-правових явищ, глибинну сутність права і держави, взаємообумовлений характер їхніх зв'язків, зв'язок держави і права з різноманітними суспільними явищами і процесами. Держава розглядається з точки зору її правового оформлення, а право — в контексті його державного забезпечення, надання йому загальної обов'язковості.

Закономірності розвитку та функціонування держави і права розглядаються в нерозривному зв'язку із загальними законами розвитку суспільства. Адже теорія держави і права належить до суспільних наук, а виникнення і розвиток і держави, і права є соціально обумовленими. Ця наука вивчає багатосторонню та складну взаємодію держави і права з суспільством, роль і місце держави і права в суспільстві, а також зворотний вплив суспільства на державно-правову дійсність.

Навчальний курс передбачає ознайомлення з широким колом державно- і правознавчих концепцій, які містяться в працях вітчизняних і зарубіжних авторів, досить широке використання даних інших наук (філософії, політології, соціології, історії та ін.). Провідними ідеологічними засадами у вивченні державно-правової сфери виступають

ідеї пріоритетності прав і свобод людини і громадянина, правової соціальної держави, панування права і верховенства правового закону, демократії, законності.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
вивчення дисципліни
“ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”

№ пор.	Назва теми
1	Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна
2	Методологія теорії держави і права
3	Співвідношення суспільства, держави і права
4	Виникнення держави
5	Поняття, сутність і ознаки держави
6	Функції держави
7	Типологія держав
8	Форми держави
9	Механізм держави
10	Сучасні концепції держави
11	Введення в загальну теорію права. Основні підходи до розкриття сутності права
12	Поняття і ознаки права, його принципи і функції
13	Правове регулювання
14	Норми права
15	Форми (джерела) права
16	Правотворчість
17	Система права
18	Система законодавства
19	Правові відносини
20	Правореалізація
21	Поведінка особи у правовій сфері
22	Юридична відповідальність
23	Правосвідомість і правова культура
24	Законність і правопорядок
25	Правовий статус особи
26	Правові системи сучасності

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ
до вивчення дисципліни
“ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”

Тема 1. Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна

Теорія держави і права як система знань про основні та загальні закономірності держави і права, її мета і завдання. Характеристика предмета теорії держави і права. Теорія держави і права в системі суспільних наук. Роль і місце теорії держави і права в системі юридичних наук. Особливості науки теорії держави і права. Зв'язок теорії держави і права із суспільною практикою. Значення теорії держави і права в сучасних умовах розвитку нашого суспільства. Поняття і ознаки функцій теорії держави і права. Їх класифікація і загальна характеристика. Взаємозв'язки і єдність функцій теорії держави і права. Теорія держави і права як навчальна дисципліна, її мета і завдання. Система курсу “Теорія держави і права”.

Література [4–13; 57]

Тема 2. Методологія теорії держави і права

Загальнофілософські питання наукової методології та методів наукового пізнання. Методологія теорії держави і права та її роль у пізнанні державно-правових явищ. Взаємозв'язок предмета і методу науки. Структура методології теорії держави і права. Основні підходи до вивчення держави і права. Методологічні принципи. Логічні прийоми. Методи юридичного пізнання та їх класифікація (загальнонауковий, частковий, спеціальні, спеціально-юридичні). Методологія юридичної теорії і методологія юридичної практики. Необхідність методологічної підготовки спеціалістів юридичного профілю.

Література [4–13; 38; 46; 56]

Тема 3. Співвідношення суспільства, держави і права

Юридико-теоретичне осмислення взаємозв'язку суспільства, особи, права і держави, його необхідність і специфіка. Поняття суспільства, значення його організації. Суспільство: його структура, соціальні і політичні інститути, соціальне регулювання. Обумовленість соціальної організації, соціальної влади і соціального регулювання.

Суспільство, політика і влада. Політична і неполітична влада. Політична система суспільства, її структура і основні функції. Суб'єкти політичної системи. Місце держави в політичній системі. Співвідношення суспільства і держави. Суспільство і право. Людина, держава і право: їх співвідношення та методологічні підходи до розв'язання цієї проблеми. Політична організація суспільства і громадянське суспільство. Поняття, суть і структура громадянського суспільства. Характер співвідношення і взаємозв'язків громадянського суспільства і держави як критерій цивілізованості держави.

Література [4; 5; 13; 29; 60; 76; 86]

Тема 4. Виникнення держави

Необхідність дослідження проблем походження держави і права в загальнонауковому і теоретико-правовому аспектах. Загальна характеристика існуючих теорій виникнення держави і права: підстави і причини різноманітності підходів. Основні теорії походження держави і права: теологічна, патріархальна, патрімоніальна, органічна, теорія насильства, психологічна, договірна, історико-матеріалістична, іригаційна. Загальна характеристика первісного суспільства: економіка, організація, регулювання. Суспільна влада та соціальні норми у докласовому суспільстві. Причини і умови, що спонукали виникнення держави і права. Східний (азійський) і західний шляхи виникнення держави. Загальні закономірності виникнення держави і права.

Література [4–10; 12; 13; 42; 68]

Тема 5. Поняття, сутність і ознаки держави

Держава – складне та історично обумовлене суспільно-політичне явище. Основні підходи до розуміння сутності держави, плюралізм в розумінні і визначенні держави. Державна влада як основа сутності держави. Співвідношення класового і загальнолюдського в сутності держави. Еволюція сутності і соціального призначення держави. Пошук універсального визначення поняття держави. Розуміння держави в субстанційному, атрибутивному, інституційному і міжнародному аспектах. Основні ознаки держави, що відрізняють її від первісного суспільства та інших суспільних організацій (наявність території, публічної (державної) влади, всеохоплюючий, офіційний, універсальний характер, суверенітет, нерозривний зв'язок з правом). Методи здійснення державної влади (переконання і примус). Економічна,

соціальна і морально-ідеологічна основи державної влади. Співвідношення держави і права: методологічні підходи до проблеми.

Література [4–14; 55; 65; 72]

Тема 6. Функції держави

Поняття, значення і об'єктивний характер функцій держави. Співвідношення їх з цілями, завданнями і принципами діяльності держави. Основні характерні риси функцій держави. Конкретно-історична обумовленість функцій держави. Обумовленість функцій держави її сутністю і соціальним призначенням. Класифікація функцій держави. Основні внутрішні функції держави. Основні зовнішні функції держави. Основні і додаткові; постійні і тимчасові функції держави. Функції держави і функції окремих його органів. Функціонування держави. форми здійснення функцій держави: правові і неправові. Методи здійснення функцій держави. Характеристика основних внутрішніх і зовнішніх функцій сучасної української держави. Динаміка функцій держави. Зв'язок і взаємодія функцій держави. Межі діяльності держави.

Література [1; 2; 4–14; 65]

Тема 7. Типологія держав

Поняття типу держави. Теоретичні основи і значення типології держави. Необхідність визначення різних типів держав. Типологія як один з найважливіших прийомів і засобів пізнання історичного процесу розвитку держави. Проблеми типології держав. Критерії типології держав: географічний принцип, ідеальний тип, типи розвитку (динамічний і статичний), суспільно-економічна формація, цивілізація. Фактори, що визначають тип держави. Формаційний підхід: його переваги і недоліки. Особливості держави в рамках одного історичного типу. Наступність у розвитку держави. Характеристика окремих типів держав. Рабовласницька держава. Феодальна держава. Капіталістична держава. Соціалістична держава: ідеал чи реальність? Держава перехідного типу.

Цивілізаційний підхід: його переваги і недоліки. Класифікація цивілізаційних підходів: виділення східних, західних та змішаних держав; стародавніх, середньовічних і сучасних; аграрних, індустріальних і постіндустріальних та ін. Діалектика співвідношення формаційного і цивілізаційного підходів у типології держави.

Література [4; 8–10; 12; 13; 87]

Тема 8. Форми держави

Форма держави як сукупність найбільш значущих її ознак. Співвідношення форми держави і її сутності. Форма правління: поняття, суть, зміст і типологія. Загальна характеристика монархій і республік. Форма державного правління України і її розвиток у сучасних умовах. Співвідношення типу і форми держави. Різноманіття форм правління в межах одного типу держави.

Форма державного устрою, її сутність і види: унітарна, федеративна, і конфедеративна. Складна і проста держава. Унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, їх основні ознаки і особливості. Співдружність і співтовариство. Роль економічних, політичних, національних та інших факторів у виборі форми держави. Державний режим як характеристика форми держави, його співвідношення з формою правління і державним устроєм. Види державних режимів. Демократичний, авторитарний, тоталітарний режими. Тиранія, деспотія, охлократія, олігархія, теократія.. Демократичні і недемократичні державні режими. Теоретичні аспекти форми держави України (форма державного правління, форма державного устрою, тип державно-політичного режиму) за Конституцією України 1996 р.

Література [1; 4–14; 65; 85]

Тема 9. Механізм держави

Поняття і призначення механізму держави. Його роль в здійсненні функцій і завдань держави. Широке і вузьке розуміння механізму держави. Співвідношення механізму держави і її апарату. Структура державного апарату. Поняття і ознаки державних органів. Їх система і класифікація. Основні принципи організації і здійснення державної влади. Проблема поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Правоохоронні і “силові” органи держави (міліція, податкова поліція, прокуратура, служба безпеки, розвідка). Органи держави і органи місцевого самоврядування: їх співвідношення. Принципи організації і діяльність державного апарату. Державна служба. Державний службовець і посадова особа. Поняття і суть бюрократії. Демократичний і бюрократичний централізм. Вимоги до державного апарату та основні засади його діяльності в умовах демократичної, правової, соціальної держави. Гарантії діяльності органів державної влади. Проблеми удосконалення організації і діяльності механізму української держави.

Література [1; 4–14; 17; 65; 85]

Тема 10. Сучасні концепції держави

Об'єктивні і суб'єктивні причини різноманіття існуючих концепцій держави. Класифікація сучасних концепцій держави. Характеристика держави в доктринах соціологічного характеру. Теорія солідаризму, теорія держави загального благоденства, теорія плюралістичної демократії, теорія еліт, теорія конвергенції, технократична доктрина. Юридичні теорії держави. Теорія правової держави і теорія соціальної держави та їх органічне поєднання на сучасному етапі розвитку цивілізації. Еволюція вчення про правову державу. Основні принципи і характеристики правової держави. Поняття соціальної держави, її співвідношення з правовою державою. Формування правової, соціальної держави в сучасній Україні: успіхи, проблеми і перспективи.

Література [4; 5; 8–10; 12–14; 33; 44; 45; 75–77]

Тема 11. Введення в загальну теорію права. Основні підходи до розкриття сутності права

Проблеми походження права. Регулювання суспільних відносин в період первіснообщинного ладу. Обряди, ритуали, табу, звичаї. Причини, умови та закономірності виникнення права. Методологічні основи визначення сутності права. Загальні питання праворозуміння і його значення для практичної діяльності. Поняття праворозуміння. Суб'єкт праворозуміння, об'єкт і зміст праворозуміння. Розуміння права у світовій і вітчизняній юриспруденції. Теорія юридичного позитивізму. Нормативістська теорія права. Соціологічна теорія права. Психологічна теорія права. Теорія природного права. Теорія широкого розуміння права. Інтегративний підхід до розуміння сутності права. Поняття типу права. Історичні типи права: рабовласницьке, феодальне, буржуазне, соціалістичне.

Література [4–14; 16; 38]

Тема 12. Поняття і ознаки права, його принципи і функції

Проблема вироблення універсального визначення поняття права. Соціальне призначення права і його сутнісні характеристики: нормативність, загальна обов'язковість, формальна визначеність, системність, універсальність, забезпеченість державою та ін. Право в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Позитивне і природне право, їх співвідношення. Приватне і публічне право. Методологічні про-

блеми співвідношення права і закону. Співвідношення і взаємозв'язок права і держави.

Поняття принципів права і їх класифікація. Соціально-правові принципи права, їх суть. Спеціально-юридичні принципи права, їх поняття і види. Форми існування принципів права. Закріплення загальносоціальних та спеціально-юридичних принципів права в Конституції України. Правові презумпції та аксіоми. Функціонування права як його природна якість. Поняття функцій права. Система і класифікація функцій права. Характеристика загальносоціальних і спеціально-юридичних функцій права. Форми реалізації функцій права. Соціальна цінність права.

Література [1; 4–14; 16; 48]

Тема 13. Правове регулювання

Необхідність і закономірність соціальної регламентації суспільних відносин. Право в системі соціального нормативного регулювання. Дія права. Поняття правового впливу та його види: інформаційний, логічний, виховний, соціальний. Поняття правового регулювання. Правовий вплив і правове регулювання; їх співвідношення. Предмет, методи, способи і типи правового регулювання. Засоби правового регулювання. Стимули і обмеження як специфічні інформаційно-психологічні засоби правового регулювання: їх поняття і природа. Поняття правових режимів. Співвідношення стимулів і обмежень в різних правових режимах.

Поняття і характеристика основних стадій правового регулювання. Механізм правового регулювання, існуючі підходи до розкриття його сутності, елементного складу і функціонування. Поняття і суть механізму правового регулювання. Характеристика структури механізму правового регулювання. Проблеми ефективності права і правового регулювання. Вдосконалення механізму правового регулювання в сучасній Україні.

Література [4–14; 16; 34; 58; 64]

Тема 14. Норми права

Поняття, ознаки, функції і види соціальних норм. Соціальні і технічні норми, їх взаємозв'язок. Техніко-юридичні норми. Історична обумовленість соціальних норм. Економічні норми; політичні норми; корпоративні норми; норми звичаю; релігійні норми; норми моралі;

технічні норми; лінгвістичні норми. Нормативність як одна з провідних характеристик права. Поняття і суть норми права. Місце норм права в системі соціальних норм. Ознаки правових норм, що відрізняють їх від інших норм регулювання суспільно значимої поведінки. Норми права та соціальні норми: їх співвідношення і взаємодія.

Поняття, суть і підстави класифікації правових норм. Класифікація норм права за суб'єктами видання; за соціальним призначенням; за об'єктом; за методом правового регулювання; за сферою дії та ін. Види правових норм: установчі (норми-принципи), охоронні (норми-заборони), забезпечувальні (норми-гарантії), регулятивні (норми-правила поведінки), декларативні (норми-оголошення), дефінітивні (норми-визначення), колізійні (норми-арбітри), оперативні (норми-інструменти).

Поняття структури правової норми. Логічна обумовленість будови правових норм. “Ідеальна” трьохелементна конструція правової норми. Особливості будови регулятивних і охоронних правових норм. Поняття, ознаки і види гіпотез правових норм. Поняття, зміст і види диспозиції. Поняття, види і призначення санкцій правових норм.

Література [4–14; 16; 62; 71]

Тема 15. *Форми (джерела) права*

Формальна визначеність як одна з найважливіших властивостей права. Проблеми визначення форм і джерел права, існуючі підходи. Співвідношення поняття “форма” та “джерело” права. Поняття юридичних форм (джерел) права, їх співвідношення. Основні види форм (джерел) права. Поняття і ознаки нормативно-правового акту як форми (джерела) права. Поняття і суть судового (адміністративного) прецеденту. Правовий звичай як форма (джерело) права, його сутність. Принципи і норми міжнародного права як джерела права в сучасному світі. Поняття і суть нормативного договору як форми (джерела) права. Особливості джерел права сучасних правових систем. Основні форми (джерела) права в Україні.

Література [4–14; 16; 35; 67]

Тема 16. *Правотворчість*

Правоутворення, правотворчість і нормотворчість: поняття і співвідношення. Зміст і цілі правотворчості, її призначення в суспільстві. Роль держави в утворенні правових норм. Співвідношення

правотворчості і нормотворчості. Об'єктивне і суб'єктивне в праві. Принципи правотворчості: гуманізм, демократизм, науковість та ін. Суб'єкти правотворчості. Правотворчість як процес. Стадії (етапи) правотворчого процесу. Види правотворчості: відомча, делегована, санкціонована, локальна правотворчість. Забезпечення правотворчої діяльності. Проблеми оптимізації правотворчої діяльності. Поняття юридичної техніки. Правила і прийоми юридичної техніки (правила зовнішнього оформлення юридичних документів; їх змісту і структури; викладення). Облік юридичних документів. Юридична термінологія і юридичні конструкції. Юридичні стиль і мова, вимоги щодо них.

Література [4–14; 16; 43; 64; 79]

Тема 17. Система права

Системність як одна з визначальних характеристик права. Поняття і зміст системи права, її відмінність від правової системи. Структура системи права та її складові — галузі, підгалузі та інститути. Предмет і метод правового регулювання як підстави побудови системи права. Поняття галузі права. Загальна характеристика галузей права. Інститут права: поняття і види. Галузевий і міжгалузевий інститут права. Співвідношення міжнародного і національного права. Система права України і міжнародне право. Співвідношення матеріального і процесуального права. Співвідношення публічного і приватного права.

Література [1; 2; 4–14; 16; 27; 32; 61; 63]

Тема 18. Система законодавства

Термін “законодавство” у вузькому і широкому розумінні. Поняття системи законодавства. Співвідношення системи права і системи законодавства. Система законодавства як формальне вираження системи права. Будова системи законодавства: горизонтальна (галузева) та вертикальна (ієрархічна). Поняття і ознаки нормативно-правового акту як складового елементу системи законодавства. Класифікація нормативно-правових актів. Чинність нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб. Поняття, зміст, призначення і принципи систематизації нормативно-правових актів. Облік нормативних актів. Основні види систематизації нормативно-правових актів: інкорпорація, консолідація, кодифікація. Проблеми систематизації українського законодавства.

Література [1; 2; 4–14; 16; 20; 32; 34; 49; 63; 64; 82]

Тема 19. Правові відносини

Характеристика суспільних відносин, які набувають правового характеру, і підстави його набуття. Соціологічні аспекти праворозуміння. Поняття і основні ознаки правових відносин. Структура правових відносин та її елементи (суб'єкти, об'єкти, юридичні факти та їх взаємодія). Суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників як юридичний зміст правових відносин. Класифікація правових відносин.

Поняття суб'єкта правових відносин. Види суб'єктів правових відносин. Правосуб'єктність як підстава участі суб'єкта у правових відносинах. Структура правосуб'єктності фізичних осіб. Поняття і суть правоздатності. Поняття дієздатності і її співвідношення з правоздатністю. Дієздатність в основних правових галузях. Поняття деліктоздатності. Особливості правосуб'єктності юридичних осіб.

Поняття об'єктів правових відносин, їх роль і місце в правових відносинах. Класифікація об'єктів правових відносин. Поняття, ознаки і суть юридичних фактів. Призначення юридичних фактів в правових відносинах. Класифікація юридичних фактів. Складні юридичні факти і фактичні склади. Конкретизація юридичних фактів. Проблема вибору юридичних фактів. Юридичні факти і соціальні ситуації. Фактичні системи. Презумпції як різновид юридичних фактів.

Література [1–3; 4–14; 28; 37; 74]

Тема 20. Правореалізація

Правове регулювання і правореалізація: співвідношення і взаємодія. Поняття і суть реалізації права як кінцевої мети правового регулювання. Забезпеченість державою як підстава підвищеної здатності права до реалізації. Необхідність врахування багатоплановості змісту права з точки зору його природного і позитивного, об'єктивного і суб'єктивного характеру при вивченні реалізації права. Особливості правореалізації в сучасних правових системах. Форми безпосередньої правореалізації: виконання, дотримання і використання. Поняття механізму правореалізації.

Поняття і основні ознаки правозастосування як особливої форми реалізації норм права. Підстави і необхідність правозастосування. Види правозастосування (оперативно-виконавче і правоохоронне). Форми здійснення правозастосування. Суб'єкти правозастосування. Принципи правозастосування. Стадії процесу правозастосування (аналіз фактичних обставин справи, вибір і тлумачення норми права,

кваліфікація, прийняття рішення по справі). Умови і юридичні гарантії законного і обґрунтованого застосування права. Правозастосовчий акт як результат правозастосування: його поняття, ознаки і відмінності від нормативно-правового акта. Види правозастосовчих актів.

Поняття і загальна характеристика тлумачення права. Основні способи тлумачення права: граматичний, систематичний, логічний, історико-політичний, телеологічний (цільовий), спеціально-юридичний, функціональний. Види тлумачення за обсягом: буквальне, розширене і обмежене. Види тлумачення за суб'єктами: офіційне (казуальне і нормативне), автентичне, делеговане. Прогалини в законодавстві: поняття, причини виникнення і способи їх подолання (аналогія закону і аналогія права).

Література [4–14; 16; 23; 26; 41; 47; 53; 70; 78]

Тема 21. Поведінка особи у правовій сфері

Поведінка особи і право. Поведінка у правовій сфері як безпосередній об'єкт правового регулювання. Поняття правової поведінки та її основні ознаки. Критерії класифікації правової поведінки (відповідність правовим нормам, соціальна значимість, юридичні наслідки). Поняття правового вчинку. Склад правового вчинку (суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона). Поняття, ознаки і суть правомірної поведінки. Правомірна поведінка як мета державно-правового регулювання. Види правомірної поведінки (класифікація за суб'єктами; суб'єктивною стороною; об'єктивною стороною; формою реалізації норм права). Стимулювання правомірної поведінки.

Правопорушення як соціальний і правовий антипод правомірної поведінки. Поняття і ознаки правопорушення. Суспільна шкідливість і небезпечність; протиправність; негативні юридичні наслідки як основні ознаки правопорушення. Юридичний склад правопорушення як сукупність його суб'єктивних і об'єктивних характеристик. Види правопорушень. Поняття і ознаки злочину. Поняття і види проступків, їх характеристика. Соціальні причини правопорушень. Шляхи і засоби попередження правопорушень. Об'єктивно протиправне діяння. Зловживання правом.

Література [1–14; 31; 51; 52; 54; 59; 84]

Тема 22. Юридична відповідальність

Методологічні проблеми дослідження відповідальності. Основні підходи до розуміння сутності юридичної відповідальності. Ідея по-

зитивної (перспективної) правової відповідальності та її недоліки. Проблеми розмежування загальної теорії юридичної відповідальності і теорій відповідальності галузевих юридичних наук. Проблеми розмежування “матеріальної” і “процесуальної” юридичної відповідальності.

Поняття і ознаки юридичної відповідальності. Мета, завдання і функції юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності. Поняття і зміст підстав юридичної відповідальності. Порядок покладання юридичної відповідальності. Юридична відповідальність і державний примус, питання їх співвідношення. Підстави звільнення від юридичної відповідальності. Класифікація юридичної відповідальності за галузевою ознакою (кримінальна, адміністративна, цивільна, дисциплінарна). Класифікація юридичної відповідальності за характером санкцій (штрафна і правовідновлювальна). Юридична відповідальність в системі юридичних категорій. Співвідношення юридичної відповідальності і інших заходів державного примусу.

Література [1–14; 18; 21; 31; 51; 52; 54; 84]

Тема 23. Правосвідомість і правова культура

Психологічні аспекти розуміння сутності і соціального призначення права. Право і суспільна свідомість. Місце і роль правосвідомості в системі форм суспільної свідомості (політичної, економічної, моральної, релігійної та ін.). Поняття правової свідомості. Структура правової свідомості, її раціональні, емоційні і поведінкові компоненти. Правова психологія і правова ідеологія. Функції правосвідомості (пізнавальна, оціночна і регулятивна) та їх практична реалізація. Класифікація правосвідомості за суб'єктами (індивідуальна і колективна правосвідомість); за рівнем відображення правової дійсності (повсякденна, професійна і теоретична правосвідомість). Взаємодія права і правосвідомості. Роль правосвідомості у правотворчому і правореалізаційному процесі.

Поняття, основні характеристики і функції правової культури. Структура правової культури суспільства і окремої особистості. Рівень розвитку правової культури суспільства. Поняття, джерела і форми вираження правового нігілізму. Поняття, причини і наслідки правового ідеалізму. Правове виховання як основний засіб цілеспря-

мованого формування правової культури особистості: поняття, форми і методи здійснення.

Література [4–16; 36; 73; 80; 84; 86]

Тема 24. Законність і правопорядок

Існуючі підходи до визначення сутності законності. Розуміння законності у правовій державі. Поняття і зміст законності. Суб'єкти законності. Основні вимоги законності. Принципи законності. Законність і законодавство. Забезпечення охорони і захисту законності. Гарантії законності: поняття, система і форми реалізації. Загальні і спеціальні гарантії законності. Поняття конституційної законності та її зміст. Права людини і законність. Зміцнення законності як умова створення правової держави.

Різноманіття підходів до правопорядку. Поняття і ознаки правопорядку. Матеріальний, політичний і юридичний зміст правопорядку. Поняття форми правопорядку. Єдність змісту і форми правопорядку. Принципи правопорядку. Структура правопорядку. Класифікація рівнів правопорядку (за масштабністю; за обсягом; за характером суспільних відносин та ін.). Функції правопорядку. Правопорядок і громадський порядок. Тенденції розвитку правопорядку. Співвідношення законності і правопорядку. Роль законності і правопорядку в житті суспільства. Проблеми і шляхи зміцнення законності і правопорядку. Поняття і види дисципліни.

Література [4–14; 21; 84]

Тема 25. Правовий статус особи

До питання співвідношення інтересів суспільства, держави і особистості. Права людини як критерій цивілізованості держави і суспільства. “Людина”, “особистість”, “громадянин”: співвідношення понять. Поняття і еволюція прав людини. Правовий статус особи як категорія, що дозволяє системно розглядати права, свободи і обов'язки людини і громадянина. Види правових статусів. Права людини як головний елемент правового статусу, їх класифікація (права людини і права громадянина; “покоління” прав людини; класифікація прав за об'єктом). Права людини і громадянина: природний і позитивний аспект. Поняття і суть обов'язків, співвідношення прав і обов'язків у структурі правового статусу особи.

Поняття забезпечення прав і свобод особи, його структура та механізм. Поняття гарантій прав і свобод особи та їх класифікація. По-

няття реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи, їх форми і види. Характеристика юридичних, інституційних і організаційних гарантій прав і свобод особи. Загальносоціальні умови забезпечення прав і свобод особи як сукупність соціально-економічних, політичних, культурних та інших чинників їх практичної реалізації. Співвідношення правового і фактичного статусу особи в суспільстві, шляхи подолання невідповідності.

Література [1–3; 8–10; 12–14; 16; 19; 22; 24; 40; 66; 77]

Тема 26. Правові системи сучасності

Поняття, зміст і структура правової системи. Розмежування термінів “система права” і “правова система”. Типологія правових систем. Порівняльне правознавство як напрям юридичної науки і метод дослідження. Виникнення та основні школи порівняльного правознавства. Романо-германська правова система та її основні характеристики (система, форми (джерела) права, юридична практика, правова ідеологія). Структура і джерела англосаксонської правової системи. Загальна характеристика мусульманського і традиційного права.

Історичні і соціально-культурні витоки правової системи України. Особливості правової системи України. Форми (джерела) права в Україні. Становлення і розвиток правової системи України. Основні напрями вдосконалення організації і функціонування правової системи України. Місце і роль української держави у правовій системі. Основні принципи держави Україна та їх конституційне закріплення. Завдання розвитку держави і права України на сучасному етапі. Характеристика сучасного світового правопорядку.

Література [5; 8–10; 12–14; 16; 30; 40; 63; 65; 69; 87]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Предмет і функції теорії держави і права.
2. Теорія держави і права в системі суспільних наук.
3. Теорія держави і права в системі юридичних наук.
4. Методи теорії держави і права.
5. Поняття і призначення суспільної влади, її види.
6. Поняття і ознаки державної влади, методи її здійснення.
7. Політична система суспільства та її структура, роль і місце держави в ній.

8. Поняття і структура громадянського суспільства, його взаємозв'язок з державою.
9. Основні теорії виникнення держави.
10. Причини, умови і шляхи виникнення держави.
11. Основні підходи до розуміння сутності держави.
12. Поняття і основні ознаки держави.
13. Поняття, ознаки і класифікація функцій держави.
14. Форми і методи здійснення функцій держави.
15. Поняття і основні критерії типології держав.
16. Формацийний підхід до типології держав.
17. Цивілізаційний підхід до типології держав.
18. Співвідношення формацийного і цивілізаційного підходів до типології держави в сучасній юридичній науці.
19. Поняття, юридичні ознаки і види монархій.
20. Поняття, юридичні ознаки і види республік.
21. Форма державного устрою, її види.
22. Форми державного устрою і міждержавні об'єднання, їх співвідношення.
23. Державний режим: його поняття і види.
24. Поняття і структура механізму держави.
25. Поняття і ознаки державних органів, їх класифікація.
26. Основні принципи організації і функціонування апарату держави.
27. Класифікація сучасних концепцій держави та їх розвиток.
28. Поняття і основні характеристики правової держави.
29. Поняття соціальної держави.
30. Співвідношення правової і соціальної держави.
31. Причини виникнення права.
32. Поняття і основні типи праворозуміння.
33. Поняття і ознаки права, що відрізняють його від інших засобів соціального регулювання.
34. Поняття принципів права та їх класифікація.
35. Поняття функцій права, їх система і класифікація.
36. Поняття правового регулювання. Предмет і методи правового регулювання.
37. Способи, типи і засоби правового регулювання.
38. Характеристика основних стадій правового регулювання.
39. Механізм правового регулювання, його структура.
40. Поняття і види соціальних норм.

41. Поняття і ознаки норми права. Місце норм права в системі соціальних норм.
42. Класифікація правових норм.
43. Поняття структури правової норми та її формальне вираження.
44. Поняття, ознаки і види гіпотез правових норм.
45. Поняття, зміст і види диспозицій правових норм.
46. Поняття, види і призначення санкцій правових норм.
47. Поняття юридичних форм (джерел) права.
48. Система і класифікація форм (джерел) права.
49. Поняття і принципи правотворчості, її призначення в суспільстві.
50. Види правотворчості. Стадії (етапи) правотворчого процесу.
51. Поняття юридичної техніки. Правила і прийоми юридичної техніки.
52. Поняття і зміст системи права.
53. Поняття і види галузей права.
54. Правовий інститут: поняття і види.
55. Співвідношення міжнародного і національного права.
56. Співвідношення матеріального і процесуального права.
57. Співвідношення публічного і приватного права.
58. Поняття системи законодавства. Співвідношення системи права і системи законодавства.
59. Поняття і ознаки нормативно-правових актів, їх система і класифікація.
60. Чинність нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб.
61. Поняття і основні види систематизації нормативно-правових актів.
62. Поняття і основні ознаки правових відносин, їх юридичний зміст і класифікація.
63. Поняття і види суб'єктів правових відносин.
64. Поняття і структура правосуб'єктності.
65. Поняття і види об'єктів правових відносин.
66. Поняття і види юридичних фактів.
67. Поняття і суть реалізації права. Форми безпосередньої правореалізації.
68. Поняття, основні ознаки і принципи правозастосування.
69. Правозастосовчий процес і його стадії.

70. Правозастосовчий акт і його відмінності від нормативно-правового акта. Види правозастосовчих актів.
71. Поняття тлумачення права. Способи і види тлумачення права.
72. Прогалини в законодавстві: поняття, причини виникнення і способи їх подолання.
73. Поняття правової поведінки та її основні ознаки.
74. Поняття, ознаки і види правомірної поведінки.
75. Поняття, ознаки і види правопорушень.
76. Юридичний склад правопорушення.
77. Поняття, ознаки і мета юридичної відповідальності.
78. Функції і принципи юридичної відповідальності.
79. Підстави юридичної відповідальності, її види.
80. Поняття і функції правової свідомості, її структура і види.
81. Поняття і зміст правової культури.
82. Поняття і принципи законності, її гарантії.
83. Поняття правопорядку. Співвідношення законності і правопорядку.
84. Поняття і види юридичної практики.
85. Поняття юридичного процесу і його основні види.
86. Правовий статус особистості.
87. Поняття і структура правової системи, її види.
88. Романо-германська правова система.
89. Англосаксонська правова система.
90. Система релігійно-традиційного та звичаєвого права.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Завдання 1

1. Теорія держави і права в системі суспільних наук.
2. Поняття суб'єкта правових відносин.

Завдання 2

1. Державно-політичний режим: його поняття, суть і види.
2. Поняття права і його сутнісні характеристики.

Завдання 3

1. Місце і роль законодавчої влади в механізмі держави.
2. Поняття і суть нормативного договору як форми (джерела) права.

Завдання 4

1. Принцип пріоритетності прав і свобод людини і громадянина як ознака правової держави.
2. Співвідношення правової і соціальної держави.

Завдання 5

1. “Широкий” і “вузький” підхід до механізму держави.
2. Поняття і суть судового (адміністративного) прецеденту.

Завдання 6

1. Політична система суспільства та її структура.
2. Поняття функцій права, їх система і класифікація.

Завдання 7

1. Зв'язок теорії держави і права із суспільною практикою.
2. Стадії (етапи) правотворчого процесу.

Завдання 8

1. Поняття і структура громадянського суспільства.
2. Поняття, ознаки і види гіпотез правових норм.

Завдання 9

1. Методологія теорії держави і права.
2. Поняття і ознаки норми права.

Завдання 10

1. Взаємозв'язок предмета і методу теорії держави і права.
2. Поняття правового регулювання.

Завдання 11

1. Теорія держави і права як навчальна дисципліна, її мета і завдання.
2. Поняття структури правової норми.

Завдання 12

1. Роль і місце теорії держави і права в системі юридичних наук.
2. Поняття і зміст системи права.

Завдання 13

1. Функції теорії держави і права.
2. Спеціально-юридичні принципи права.

Завдання 14

1. Східний (азіатський) шлях виникнення держави.
2. Поняття і види соціальних норм.

Завдання 15

1. Характеристика демократичного режиму.
2. Загальносоціальні принципи права.

Завдання 16

1. Поняття і ознаки державних органів.
2. Місце норм права в системі соціальних норм.

Завдання 17

1. Місце і роль виконавчої влади в механізмі держави.
2. Поняття і класифікація правових норм.

Завдання 18

1. Сутність і соціальне призначення держави, їх еволюція.
2. Основні види форм (джерел) права.

Завдання 19

1. Форма державного устрою, її сутність і види.
2. Поняття і структура правової свідомості.

Завдання 20

1. Основні принципи організації і функціонування апарату держави.
2. Механізм правового регулювання, його структура.

Завдання 21

1. Поняття і основні ознаки держави.
2. Співвідношення законності і правопорядку.

Завдання 22

1. Форма правління: поняття, суть, зміст і види.
2. Поняття і суть реалізації права.

Завдання 23

1. Принцип поділу влади
2. Поняття і принципи юридичної відповідальності.

Завдання 24

1. Класифікація функцій держави.
2. Загальна характеристика мусульманської і традиційної правової системи.

Завдання 25

1. Поняття і структура державного апарату.
2. Поняття, зміст і принципи законності.

Завдання 26

1. Характеристика тоталітарного режиму.
2. Поняття і структура правового статусу особи.

Завдання 27

1. Поняття і основні характеристики правової держави.
2. Принципи правотворчості.

Завдання 28

1. Механізм держави.
2. Романо-германська правова система та її основні характеристики.

Завдання 29

1. Класифікація сучасних концепцій держави та їх розвиток.
2. Поняття і характеристика основних стадій правового регулювання.

Завдання 30

1. Співвідношення правової і соціальної держави.
2. Поняття і види юридичних фактів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. *Конституція України*. — К., 1996.
2. *Кодекси України*.
3. *Закони України*.

Основна

4. *Венгеров А. Б.* Теория государства и права. — М., 2000.
5. *Загальна теорія держави і права/ За ред. В. В. Копейчикова*. — К., 2000.
6. *Комаров С. А.* Теория государства и права. — М., 1999.
7. *Котюк В. О.* Теорія права. Курс лекцій. — К.: Вентури, 1996.
8. *Общая теория государства и права: Акад. курс: В 2 т. / Под ред. М. Н. Марченко*. — М., 1998.
9. *Общая теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева* — М., 2000.
10. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права. — Харків, 2001.
11. *Сурилов А. В.* Теория государства и права. — К.; Одесса, 1989.
12. *Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько*. — М., 2001.
13. *Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского, В. Д. Первалова*. — М., 1998.
14. *Юридична енциклопедія: У 6 т.* — К., 1998–2004.

Додаткова

15. *Аграновская Е. В.* Правовая культура и обеспечение прав личности. — М., 1988.
16. *Алексеев С. С.* Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования. — М., 1999.
17. *Аппарат государственного управления: интересы и деятельность*. — К., 1993.
18. *Базылев Б. Т.* Юридическая ответственность. — Красноярск, 1985.
19. *Бережнов А. Г.* Права личности: некоторые вопросы теории. — М., 1991.
20. *Бобровник С. В., Богінич О. Л.* Систематизація законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку. — К., 1994.

21. *Братусь С. Н.* Юридическая ответственность и законность. — М., 1978.
22. *Воеводин Л. Д.* Юридический статус личности в России. — М., 1997.
23. *Вопленко Н. Н.* Официальное толкование норм права. — М., 1976.
24. *Всеобщая декларация прав человека как международный стандарт правового положения личности в Украине.* — Луганск, 1999.
25. *Гаджиев К. С.* Введение в политическую науку. — М., 1997.
26. *Головченко В. В.* Правореалізація як функція судової влади // Правова держава. — К., 1996. — Вип. 7.
27. *Головченко В. В.* Система права і комплексні правові спільності // Правова держава. — К., 1997. — Вип. 8.
28. *Гревцов Ю. Н.* Правовые отношения и осуществление права. — Л., 1987.
29. *Громадянське суспільство в Україні: Проблеми становлення.* — К., 1997.
30. *Давид Р., Жоффре-Спиноза К.* Основные правовые системы современности. — М., 1999.
31. *Денисов Ю. А.* Общая теория правонарушения и ответственности. — Л., 1983.
32. *Евграфов П. Б.* Соотношение структуры советского права и структуры советского законодательства. — Харьков, 1981.
33. *Заець А. П.* Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. — К., 1999.
34. *Законодавство: проблеми ефективності / В. Б. Аверьянов, В. П. Денисов, В. Ф. Сіренко та ін.* — К., 1995.
35. *Зивс С. Л.* Источники права. — М., 1981.
36. *Ильин И. А.* О сущности правосознания. — М., 1993.
37. *Исаков В. В.* Юридические факты в советском праве. — М., 1984.
38. *Казимирчук В. П.* Право и методы его изучения. — М., 1965.
39. *Карташев В. Н.* Юридическая деятельность, понятие, структура, ценность. — Саратов, 1989.
40. *Карташкин В. А.* Права человека в международном и внутригосударственном праве. — М., 1995.
41. *Карташов В. Н.* Правоприменительная практика в социалистическом обществе. — Ярославль, 1986.

42. *Кашанина Т. В.* Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы. — М., 1999.
43. *Керимов Д. А.* Культура и техника законодательства. — М., 1991.
44. *Коваленко А. И.* Правовое государство: концепции и реальность. — М., 1993.
45. *Козлихин И. Ю.* Идея правового государства: История и современность. — СПб., 1993.
46. *Козлов В. А.* Проблемы предмета и методологии общей теории права. — Л., 1989.
47. *Колі́зії у законодавстві України; проблеми теорії і практики.* — К., 1996.
48. *Колодій А. М.* Принципы права Украины. — К., 1998.
49. *Коментар до Конституції України / В. Б. Авер'янов, В. Ф. Бойко та ін.* — К., 1998.
50. *Конституція України — основа подальшого розвитку законодавства.* — К., 1997.
51. *Кудрявцев В. Н.* Закон, поступок, ответственность. — М., 1986.
52. *Кудрявцев В. Н.* Правовое поведение: норма и патология. — М., 1982.
53. *Лазарев В. В.* Пробелы в праве и пути их устранения. — М., 1981.
54. *Малеин Н. С.* Правонарушение: понятие, причины, ответственность. — М., 1985.
55. *Манов Г. И.* Признаки государства: Новые прочтения. — М., 1993.
56. *Методологические проблемы советской юридической науки.* — М.: Наука, 1980.
57. *Назаренко Є. В.* Теорія держави і права: Предмет, метод теорії держави і права. — К., 1988.
58. *Нерсесянц В. С.* Право в системе социальной регуляции: История и современность. — М., 1986.
59. *Окса́мьтний В. В.* Правомерное поведение личности. — К., 1985.
60. *Основы теории политической системы.* — М., 1985.
61. *Пархоменко Н. М.* Договір в системі права України. — К., 1998.
62. *Пеньков С. М.* Социальные нормы: управление, воспитание, поведение. — М., 1990.
63. *Погорілко В. Ф. Малишко М.* Правова система — система права — система законодавства // Право України, — 1993. — № 9.
64. *Поленина С. В.* Качество закона и эффективность законодательства. — М., 1993.

65. *Политические* проблемы теории государства. — М., 1993.
66. *Права человека* / Отв. ред. Е. А. Лукашева. — М., 1999.
67. *Разумович Н. Н.* Источники и формы права // Советское государство и право. — 1982. — № 3.
68. *Ранние* формы политической организации: от первобытности до государственности. — М., 1995.
69. *Решетников Ф. М.* Правовые системы стран мира: Справочник. — М., 1993.
70. *Решетов Ю. С.* Реализация норм советского права: системный анализ. — Казань, 1989.
71. *Рыбушкин Н. Н.* Запрещающие нормы в советском праве. — Казань, 1990.
72. *Рябов С. Г.* Політологічна теорія держави. — К.: Тандем, 1996. — 239 с.
73. *Семтко А. П.* Развитие правовой культуры как правовой прогресс. — Екатеринбург, 1996.
74. *Синюков В. Н.* Функции юридических фактов // Вопросы теории государства и права. — Саратов, 1988.
75. *Скрипнюк О. В.* Соціальна держава. — К., 2001.
76. *Скрипнюк О. В.* Теоретико-методологічні засади формування та розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні. — К., 1995.
77. *Социальное* государство и защита прав человека. — М., 1994.
78. *Спасов Б.* Закон и его толкование. — М., 1986.
79. *Тарасюк В. М.* Юридична, законодавча та кодифікаційна техніка // Правова держава: Щорічник наук. пр. — К., 1997.
80. *Татаринцева Е. В.* Правовое воспитание. — М., 1990.
81. *Теория* юридического процесса. — Харьков, 1985.
82. *Тихомиров Ю. А.* Теория закона. — М., 1982.
83. *Фандалюк О. В.* Правозастосувальні акти-дії. — К., 1999.
84. *Филонов В. П.* Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение. — Донецк: Донеччина, 1999. — 640 с.
85. *Шаповал В. М.* Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. — К.: Програма Л, 1995. — 136 с.
86. *Щедрова Г. П.* Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян. — К., 1994.
87. *Якушик В. М.* Государство переходного типа. — К., 1991.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Навчально-тематичний план вивчення дисципліни “Теорія держави і права”	4
Програмний матеріал до вивчення дисципліни	5
“Теорія держави і права”	5
Питання для самоконтролю	17
Завдання для контрольних робіт	20
Список рекомендованої літератури.....	24

Відповідальний за випуск *Ю. В. Нешкуненко*
Редактор *Т. М. Тележенко*
Комп'ютерне верстання *Т. Г. Замура*

МАУП

Зам. № ВКЦ-2362

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП